

Ladányi Andor:

KLEBELSBERG FELSŐOKTATÁSI POLITIKÁJA

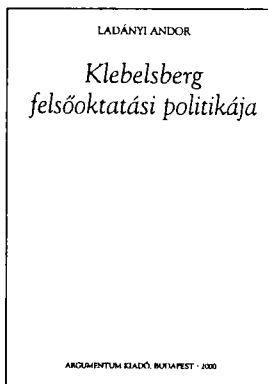
Kezdjük a címmel: a hazai felsőoktatás érdemes kutatójának vizsgálódásai természetesen *nem* korlátozódnak Klebelsberg *felsőoktatási* politikájának bemutatására. Korszakos jelentőségű művelődésügyi politikusunknak a magyarországi kultúra európaiasítására irányuló erőfeszítései kapcsán az alapokról sem feledkezhetünk meg. Klebelsberg egyetemes koncepciójában kezdetről fogva sok mindennek volt helye: a Julián-egyesületi iskoláktól a tanyai és nem tanyai építkezésekig, a tihanyi „csiborpatkoldától” az „Alföldön esett történeti igazságtalanság jóvátételének” kezdeményezéséig, hogy az „utolsó akkordokat” idézzük 1932 júniusából. (A legutolsó akkordot, a Nemzeti Múzeumban felravalozott nagy halott előtti tisztelgést gólyakori emlékeim közt tartom számon.)

Ladányi most jórészt pótolta azt, amire kutatói pályáján eddig nem kerített sort: a Horthy-korszak felsőoktatás-történetén belül Klebelsberg Kunó miniszteri tevékenységének átfogó feldolgozását. Ennek a hatalmas életműnek az értékelése az elmúlt nyolcvan év politikai viszonyaival összefüggésben a végletek között ingadozott. E sorok írója kisiskolás korából még emlékszik a román megszállás „hagyatékára”, a löistállónak használt tantermek gidres-gödörös padlózatára, majd az ötezer új népiskolai objektum közül a falu határában ékeskedő modern épülete; a tengődő vidéki értelmiségnek a „luxus-egyetemek” és a külföldi „rongyrazás” miatti morgolódására, majd a tagadhatatlanul üdvös intézkedéseknek (például a

köztisztviselői ösztöndíjaknak) a világgazdasági válság nyomán elkerülhetetlen krudélis korlátozására, mindazokra az anomáliákra, melyeket ma már történészek magyarázatnak, de amelyeket a 20. század boldogítottjai a saját bőrükön voltak kénytelenek elszenvedni. Ladányi – józan mérséklettel – nem esik egyik végletbe sem: nem dicsóit és nem gyalázkodik. Példának okáért is csak egy-két kirívóan értetlen és méltatlan förmedezést idéz a tengernyi sok közül Klebelsberg „reakciós”, nem az „elnyomott rétegek” felemelésére irányuló politikájának elmarasztalóitól. (Köztük olyantól is, aki egyetemi évei során még haszonélvezője lehetett Klebelsberg tudománypolitikai kezdeményezéseinek, és müncheni ösztöndíjasként nemcsak sörben kóstolt bele a *barnába*, hogy aztán később harcosan *más* szint képviseljen.) Ladányi számon tartja persze Klebelsbergnek a történeti helyzetből adódó „osztálykorlátait”, a trianoni trauma enyhítésére alkalmasnak vélt kényszerintézkedéseit, de véletlenül sem az imént idézett mocskolódások modorában. Ahogy az előszóban írja: hiteles képet öhajtana adni Klebelsberg felsőoktatási politikájáról, bemutatva annak jelentős eredményeit, maradandó alkotásait, de vizsgálva a politikus korlátait és ellentmondásait is.

Az 1922 júniusától 1931 nyaráig tartó időszak felsőoktatási politikáját joggal köthetjük a „nagy formátumú, széles látókörű és erős akaratú” (máshol: „hatékony érdekérvényesítő képességével” sikeres) Klebelsberg nevéhez. Intézkedéseinek elő-

készítésében voltak – természetesen – vezető munkatársai, ez azonban a „ki-mondhatatlan nevű gróf” meghatározó szerepét nem érintette. E vezérkar tagjai közül (legsűrűbben – méltán – *Magyary Zoltán* neve szerepel) hiányoljuk *Tóth Lajos* orvos-államtitkárt, akiről mindössze egy alkalommal (19. o.) történik említés. Ő volt az, aki nem csak a klinikai építkezések irányításában dolgozott fáradszórólánul 1926-ban bekövetkezett haláláig, és akinek emlékét – Klebelsbergével együtt – ma Pécssett szobor hirdeti. Hasonlóképpen nem csak a tanítványi *pietas* mondatja velünk, hogy a nagy elgondolások megvalósításában segédkező professzorok (*Pauler Ákos*, *Kornis Gyula*, *Fináczky Ernő*) társaságában az akkor még Szegeden ténykedő *Husztai József* is melegebb méltatást érdemelt volna, például a polgári iskolai tanárképzés átszervezésével kapcsolatban (51 sk.). Közvetlenül: a szegedi emléktábla márványba kívánczó latinsága – *Te saxa loquuntur* – Husztai tollából eredt. Indokoltan érezzük a németországi kapcsolatok kiépítésében és ápolásában oroszlanrészt vállaló *Gragger Róbert* érdemeinek hangsúlyozását, de időnap előtti halála (szintén 1926) után a helyébe lépő *Támedly Mihály* is méltó munkatársnak bizonyult.

Ladányi felsőoktatás-története egyúttal politika-, művelődés- és társadalomtörténet is. Tekintsük végig a könyv fejezeit (Kulturális decentralizáció, A debreceni és szegedi egyetem kiépítése, Az „árva leány” pécsi egyetem...), mindvégig Klebelsberg

egyetemes elgondolásainak körültekintő és alapos – primer forrásokon nyugvó – ábrázolását találjuk. A vidék felkarolása nem jelentette a főváros elhanyagolását, csak a kóros vízfejűséget próbálta – nem is sikertelenül – orvosolni. A „magyar Dahlem” tervéről és egyáltalán a gigantikus németországi kutatóközpont mibenlétéről Eötvös-kollégiumi „családapámtól” hallottam először, aki éppen genfi ösztöndíjas évének leteltével tért meg, a hajdani peregrinus diákokhoz hasonlatosan tudományal és tervekkel megrakodva.

Klebelsbergnek a csökevényes hazai intézményhálózat racionalizálására irányuló törekvéseit az tudja igazán méltányolni, aki végigélte az akkori egyetemi „üzem” akadozását, hiányosságait (szemben a külföldjárók megtapasztalta Nyugat „nagyüzemeinek” pozitívumaival), majd később a haladónak hirdetett, valójában ilyen-olyan érdekeket szolgáló, vagy kellőképpen át nem gondolt reformok szünni nem akaró reformjait is.

A Ladányitól felsorakoztatott statisztikai adatok (például a hallgatók szám szerinti megoszlásáról és társadalmi összetételéről) magukért beszélnek: az adott történeti körülmények között több esélyünk lehetett volna a balkanizálódásra, semmint a Klebelsbergnek köszönhető megmaradásra és erögyűjtésre. Azt, amit „Diák-szociálpolitika – osztálypolitika” címen olvasunk, persze könnyebb (nemcsak utólag!) fölényesen vagy rosszindulatúan bírálni és elítélni. A Trianon utáni sok szegénysorsú hallgatóról való gondoskodást Klebelsberg nem üres és nem is kárhuzatos „neonacionalista” szólamként minősítette „elsőrangú nemzeti érdekeknek” (67. o.). A különféle ösztöndíjak odaitélésében a középiskolai tanárnak készülő bölcsészhallgatók előnyben részesítését Klebelsberg „megengedhető reszortönzésnek” nevezte, míg a többi karon a tehetségvédelem volt a fő szempont, még akkor is, ha a Ladányitól több alkalommal említett protekciózás kiküszöbölhetetlennek bizonyult. Ma is megértéssel fogadjuk *Kéthly Anna* akkori, 1927. februári felszólalását, amely szerint a törvényjavaslat előterjesztője „nem tehetség-, hanem osztályvédelmet akart” (72. o.), de közben az „osztály-

védelem” későbbi módszereire és eredményeire is gondolunk. Nem pusztá porhintés volt Klebelsbergnek az a nyilatkozata, hogy „demokratikus államban a szegény ember tehetséges gyermekeit nem szabad a tanulásból kizárni”. Utólag mindenki okosabb; persze akkor is voltak, akik ezt a „demokráciát” máshogyan képzelték és óhajtották, de úgy, ahogy később nálunk „ideiglenesen” megvalósult, bizonyára nem. Ladányi itt is józanul ítél (74. o.): „a nagyobb arányú társadalmi mobilitás elősegítése ellentétes lett volna a kormányzat akkori társadalompolitikájával”. Ez a józan mértéktartás nyilvánul meg a rossz emlékü „numerus clausus” tárgyalásában is (76 skk.). A szomorúan tanulságos fejezet egyik elgondolkoztató tényét a 88. oldalon közölt táblázat adataiból olvashatjuk ki: az 1929/30. tanévre felvett hallgatóknak több mint a fele *elégséges* érettségivel került az egyetemre.

Külön – tanulságos! – fejezetet szentelt Ladányi az egyetemi nőkérdésnek (90 skk.). Nem kevésbé érdekes, sőt, izgalmas olvasmány a Klebelsberg káderpolitikája c. rész. A hajdani Eötvös-kollégium neveltjei elmélázhatnak a *Fut!*-on, amikor olvassák, amit különben is tudnak és számon tartanak: a tudományos utánpótlás terén a kollégium Klebelsberg miniszterségének idejében, de a későbbi évtizedekre is kihatólag kiemelkedő szerepet játszott. Ezt a nemzeti kultúránk szempontjából döntő fontosságú tényt csak az 1940-es évek második felében tagadták meg, amikor a nagymúltú intézményt Révai József és társai vezényletéssel dicstelenül és jövétlenül szétverték. A hazai felsőoktatás Klebelsberg-kori történetének felvázolásából az érintett recenziens talán egyetlen mondat (100. o.) hangsúlyozását módosítaná: Klebelsbergnek az egyetemi magántanárok (vagyis a tudományos utánpótlás)

helyzetének javítására és munkásságuk elősegítésére irányuló „erőtlen kísérletei csak (?) annyi eredménnyel jártak”, hogy a középiskolákban alkalmazott tudósjelöltek kötelező heti óraszámát a miniszter 12-ben határozta meg. Mennyit jelentett ez a *csak!*

Abból, amit Klebelsberg a főiskolai tanítás súlypontjának a gyakorlati foglalkozásokra való áthelyezéséről, a katedra magasságaiból való leszállás elkerülhetetlenségéről, a némely professzorból „kilobbant isteni szikráról”, a tanárképzés korszerű rendezéséről stb. *mondott*, illetve a tudományos kutatás fejlesztése dolgában *cselekedett*, miniszter utódai mindmáig okulhatnak. Ami pedig a külföldi intézetek hálózatának tervszerű kiépítését illeti, még ma is hálások lehetünk Klebelsberg merész – de nem irreális! – elgondolásainak legalább részbeni megvalósulásáért, és büslakodhatunk akárhány kezdeményezésének meghiúsulása vagy felelőtlen elsorvasztása (netán elkótyavetyélése) miatt.

Az Epilógusban Klebelsberg felsőoktatás-politikai ténykedésének kétségtelen eredményei mellett nem maradnak említetlen, de szinte eltörpülnek a negatívumok, a megoldatlan problémák, koncepciójának belső ellentmondásai. Nem olvashatjuk megindulás nélkül a végére hagyott nyilatkozatot (1927-ből): „Az én fáradozásaim... eredménye majd *húsz év múlva* válik el...”. Sajnos, 1947-re elvált, de nem úgy, mint Stendhal hasonló jövendölése. Még a szobrát is ledöntötte az értetlen tombolás. Ennek helyreállítása, reméljük, nem sokáig késik, és a réginek épségben maradt férfi mellékalakja sem árválkodik majd elhagyatottan a nagykovácsi útszélen. Ladányi Andort pedig, a nagy miniszter jövőépítő szolgálatának reális méltatóját, elismerés illeti munkájáért. (*Argumentum Kiadó, Budapest, 2000. 179 o.*)

Borzsák István

* Nem hazabeszélés: az akadémiai aranyéremmel kitüntetett tudósoknak *több mint a fele* még az utóbbi tizegynéhány évben is az Eötvös Collegium alumnusai közül került ki.